

УДК 373.24:372.362

DOI 10.31376/2410-0897-2018-2-37-188-195

Олена Іллівна Гаврило,
кандидат біологічних наук, доцент
кафедри дошкільної і початкової освіти
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка,
e-mail: leih972@gmail.com

ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ ЯК СКЛАДОВА ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті розглянуто проблему добору форм та методів, що сприяють формуванню естетичного ставлення дітей дошкільного віку до природи. Екологічна культура особистості включає кілька структурних елементів, серед яких центральним є ціннісний компонент; для дошкільника, який сприймає світ більш емоційно, позитивне ставлення до певних об'єктів починається з усвідомлення їх краси. Отже, завдання екологічного і естетичного виховання є спільними. Саме тому в ході дослідження ми використовували засоби мистецтва з метою формування естетичного ставлення до природного довкілля у дітей. Найбільш ефективними методами цього процесу виявилися: милування природою, спостереження, слухання музичних та читання літературних творів, розгляд репродукцій картин, праця з догляду за рослинами на території дошкільного закладу.

Ключові слова: дошкільники, екологічна культура, екологічне виховання, естетичне виховання.

Постановка проблеми. Питання екологічного виховання стоїть дуже гостро в наш час: з одного боку, є загальновизнаною актуальність зміни свідомості людей щодо до природи, з іншого – в українців переважає прагматичне ставлення до природних ресурсів, що означає, що природа не є самоцінною в очах більшості населення. Це породжує та поглиблює проблеми, що існують в екологічній ситуації в Україні. В. Захлебний визначає аксіологічний компонент як необхідну складову екологічної культури особистості [1], а ціннісне ставлення до природних об'єктів у дітей дошкільного віку починається з їх естетичного сприймання. Це диктується тим, що в дошкільному віці розвивається наочно-образне мислення, тобто дитина сприймає цілісний образ живої істоти і керується у своїх діях власними емоціями «подобається – не подобається». Однак на ставлення дитини часто впливають авторитетні для неї дорослі, адже діти можуть «заражатися» емоціями, у тому числі захватом від краси навколишнього світу й кожної істоти. Низка українських педагогів (З. Плохій, Н. Лисенко, Т. Грановська, Л. Курняк та ін.) також доводять безпосередній зв'язок між сформованістю екологічної та естетичної культури всього суспільства і дитини зокрема.

Тому, враховуючи емоційність дітей дошкільного віку, їх імпульсивність та незавершену сформованість словесно-логічного мислення, в процесі ознайомлення з природою необхідно в першу чергу акцентувати увагу на створенні привабливого образу кожного явища чи об'єкта природи в уяві дитини. Саме тому проблеми формування естетичного ставлення дошкільників до природи є актуальними в освітньо-виховному процесі дошкільних закладів. Отже, виникає необхідність тісного поєднання екологічного та естетичного виховання дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методичні аспекти щодо засобів екологічного виховання дітей дошкільного віку зазначаються у дослідженнях багатьох науковців та педагогів (Г. Беленька, Н. Глухова, Н. Горопаха, Н. Кот, Н. Лисенко, З. Плохій, Н. Яришева). Проблема формування естетичного сприйняття у процесі ознайомлення з природою висвітлена у працях Л. Компанцевої, О. Половіної, П. Саморукової. Актуальність і шляхи розвитку емоційного ставлення до природи, становлення ціннісного компонента екологічної культури дітей старшого дошкільного віку досліджували І. Гончаров, С. Жупанін, В. Ларін тощо.

Формулювання мети статті. Отже, метою статті є аналіз стану роботи з формування естетичного ставлення до природи дітей у закладах дошкільної освіти; висвітлення добору форм та методів екологічного виховання дошкільників засобами мистецтва та перевірка їх ефективності.

Виклад основного матеріалу. Природа завжди була найважливішим натхненником мистецтва. Водночас тривале і вдумливе спілкування з літературою і мистецтвом розширює можливості розвитку не тільки естетичних почуттів, потреб, відносин, художнього смаку – тих сторін особистості дошкільника, що «виліплюються» у першу чергу із образно-емоційного змісту мистецтва, але й формується стрижень особистості, світогляд, особисті й суспільні уявлення, складається моральний і естетичний ідеал [2, с. 149].

Виходячи з гіпотези про необхідність поєднання екологічного виховання з естетичним, ми спиралися на методичні рекомендації провідних фахівців дошкільної освіти, які радять ознайомлення

дитини з будь-яким об'єктом природи починати з його естетичного сприйняття. Проаналізувавши дослідження педагогів, естетичне виховання дошкільників ми трактуємо як формування у дитини естетичного сприймання, відчуття, розуміння прекрасного в навколишньому світі, природі та мистецтві; виховання бажання брати участь у перетворенні навколишнього світу за законами краси; залучення дітей до музичної, музично-театралізованої, художньої діяльності; сприяння розвитку творчої особистості. Очевидно, що усі названі показники можна так само віднести і до процесу формування екологічної культури.

Наукове пізнання передбачає пошук сутності природи раціональними методами за допомогою логічного мислення; при чуттєвому пізнанні світу виявляється інший спосіб освоєння її сутності – шляхом естетичного сприйняття й естетичної оцінки. Естетичне пізнання об'єднує різні шляхи пізнання природи [3, с. 92]. Для дітей необхідно створювати умови, щоб вони могли відчувати природу всіма органами чуття, і складність цих умов залежить від того, в якому середовищі діти ростуть і розвиваються. Враження, які отримує дитина від зустрічі з природними явищами, є різноманітними і багатогранними, вони добре впливають на дитячі почуття та емоції: малюки дуже люблять тварин, хоча інколи й бояться їх; милуються рослинами й вчать доглядати за ними. Отже, природа може бути одночасно елементом процесу соціалізації, завдяки якому дитина вчиться брати на себе відповідальність [4, с. 134]. Н. Глухова вважає, що естетична установка домінує в дитячій душі – ставлення дитини до світу має переважно естетичний характер. Характерна риса дитячого естетичного життя на найвищому щаблі полягає у творчому її характері: дошкільник неспроможний обмежитися естетичним сприйняттям, вже до трьох років у дитини чітко виявляються й естетичні почуття. Спочатку дитина виділяє гарне, наслідуючи дорослого, який привертає увагу до естетичного об'єкта, а незабаром сама починає помічати красу в навколишньому, звертаючи увагу дорослого на свої переживання. Інтенсивніший розвиток людини викликає яскравіші прояви естетичного життя [5, с. 9].

Мета цілеспрямованого впливу педагогів на розвиток особистості може бути досягнута лише шляхом постійного контакту дитини з об'єктами природи. Під час спілкування з природою створюються умови для більш ефективного естетичного виховання, наприклад: формування естетичних вражень, навчання розуміти твори мистецтва (зокрема, пейзажі й натюрморти), найперших «проб пера», тобто створення своїх творчих продуктів [6, с. 35]. Однак найголовнішим тут є навчити бачити природу, адже дивитися – ще не означає помічати, оскільки сприймання передбачає також обробку інформації мозком. Тому дітям необхідно не тільки показувати, а ще й дати опис, пояснити, розповісти – тобто задіяти весь арсенал вже традиційних методів ознайомлення з природою [6, с. 32]. Виходячи із зазначеного вище, можна передбачити, що успішному процесу екологічного виховання повинно передувати сенсорне виховання, яке, у свою чергу, також здійснюється під час ознайомлення дітей з природними об'єктами та явищами.

На думку К. Ушинського, виховання любові до природи необхідно починати з раннього віку дитини: «... саме у цей час необхідно прищеплювати дітям любов до краси, гармонії, доцільності, єдності, які панують в ній». Видатний педагог наголошував, що формування у дітей естетичних вражень проходить через сприйняття авторитетного для дитини дорослого, від якого маля навчається бачити красу природи [7, с. 97]. У процесі виховання важливо розвивати естетичні судження, які передають ставлення особистості до певного об'єкта, явища. Як і в дослідженні навколишнього світу, в естетичному сприйманні дитина повинна самостійно навчитися оцінювати об'єкти і явища природи, а дорослі підштовхують її до розуміння, що всі рослини і тварини прекрасні, тому що пристосувалися до свого середовища. Поступово у свідомості дошкільника формуються естетичні еталони, однак вони повинні включати в себе і усвідомлення самоцінності життя як унікального феномену Всесвіту.

Відповідно до Базового компонента та інших нормативно-методичних документів дошкільної освіти України у процесі ознайомлення дітей дошкільного віку з природою здійснюються освітні та виховні завдання, які нерозривно пов'язані між собою: поряд з природознавчими знаннями, необхідними для вирішення дітьми пізнавальних завдань (засвоєння знань про назви, властивості об'єктів природи; розуміння деяких зав'язків і залежностей тощо), педагог повинен повідомляти дітям знання, що визначають правила екологічної поведінки у природному середовищі. Уявлення про взаємодію людини з природою, способи її охорони стануть передумовою виховання у дітей гуманного ставлення до живих об'єктів, бажання трудитися в природі, прагнення до творення прекрасного; бажання і вміння знаходити прекрасне і насолоджуватися ним; а це формує у дітей естетичні почуття, естетичні смаки, естетичне сприйняття і сприяє всебічному розвитку дитини. Однак наше дослідження показало в першу чергу проблему недостатньої готовності самих педагогів до формування вміння дітей бачити красу в навколишній природі. Нами було проведено тестування та анкетування вихователів сумських закладів дошкільної освіти. Оцінювання стану організації естетичного виховання та професійної компетентності педагогів здійснювалося за такими критеріями:

- ступінь готовності вихователів до формування культурної особистості старшого дошкільника в процесі естетичного виховання (усвідомлення цілей і завдань естетичного виховання дітей; вміння виявляти естетико-виховний потенціал природи);
- уміння забезпечувати асоціативно-образну обробку інформації; використовувати інтеграцію природи і мистецтва у навчально-виховній роботі; виховувати естетичні почуття до природи та мистецтва, естетичну оцінку об'єктів і явищ навколишньої дійсності та мистецтва, естетичні мотиви практичної діяльності;
- спрямованість на коригування ціннісної сфери дитини естетичними засобами (урізноманітнення спектру естетичних уподобань та смаків дітей; поглиблення естетичного сприйняття дітьми природи та мистецтва; вмотивовувати практичну діяльність дітей із позиції краси);
- забезпечення творчої самореалізації дитини в природоохоронній діяльності (вміння організовувати екологічну діяльність дітей; створювати естетико-виховні ситуації у практичній діяльності у природі; налаштовувати дітей на розширення меж використання набутого досвіду);
- співпраця з батьками в процесі екологічного виховання;
- використання засобів природи в процесі естетичного виховання та творів мистецтва – в екологічному вихованні.

Під час анкетування на запитання «Чи повинен сучасний вихователь ЗДО бути готовим до формування естетичного досвіду дитини у природі?» лише 53 % вихователів відповіли ствердно; була виявлена й інша негативна тенденція – звужене (25,4 %) та хибне (65,2 %) розуміння цілей і завдань діяльності з формування естетичного досвіду дітей, особливо засобами природи, вказаними у методиках Л. Печко, М. Назарової, Р. Куренкової та ін. Результати анкетування привели до висновку, що робота педагогів в означеному напрямі потребує вдосконалення: 68 % вихователів стверджують, що систематично включають у діяльність дітей природознавчі заходи; 24 % вихователів вважають, що малоефективно формувати естетичне ставлення дітей до природи, надаючи перевагу застосуванню засобів природи в екологічному та трудовому вихованні; 19 % вихователів не проводять систематичну підготовчу роботу з дітьми щодо милування красою природи; 22 % вихователів не використовують у процесі виховання інтеграцію заходів природознавчого, музичного та образотворчого змісту; 42 % вихователів узагалі не проводять діагностику естетичної вихованості дошкільників. Результати тестування вихователів з метою виявлення їхньої професійної компетентності щодо використання природи у виховному процесі закладів дошкільної освіти зведено в таблицю 1.

Таблиця 1

**Узагальнені результати діагностики професійної компетентності вихователів
щодо використання природи у вихованні дошкільників**

Показники	Рівні		
	високий	середній	низький
Усвідомлення цілей і завдань виховання та формування культурної особистості дитини	9,4 %	45,4 %	45,2 %
Уміння виявляти естетико-виховний потенціал природи	15,6 %	41,8 %	42,6 %
Уміння забезпечувати асоціативно-образну обробку інформації	21,3 %	36,1 %	42,6 %
Уміння використовувати природу як засіб формування у дітей естетичного ставлення до неї	13,3 %	44,5 %	42,2 %

Такі результати свідчать про те, що природа більшістю педагогів не трактується як засіб формування естетичного ставлення дошкільників до природного довкілля; залишається гострою проблема методичного та матеріально-технічного забезпечення використання творів мистецтва з метою формування естетичного ставлення до природи дітей (недостатнє забезпечення репродукціями шедеврів живопису в жанрах пейзажу та натюрморту, відсутність у фонотеці класичної музики за тематикою природи).

Унаслідок виявлення проблеми метою констатувального етапу дослідження ми визначили вивчення рівнів естетичної вихованості старших дошкільників як показника здатності до естетично-ціннісного ставлення до природи. Ми виходили з того, що естетична вихованість дитини старшого дошкільного віку складається з трьох компонентів: акумулятивного, який визначається за пізнавальним критерієм і характеризується показником наявності у дитини відповідних знань; ціннісно-спонукального, який визначається за емоційно-оцінним критерієм і характеризується показником здатності дитини емоційно переживати та оцінювати естетично значущі об'єкти та явища природи і насолоджуватися ними; творчо-результативного, який визначається за діяльнісно-творчим критерієм і характеризується

показником готовності дитини до естетичної творчості. Тестування складалося з 10 завдань природознавчого та естетичного напрямку і здійснювалося за методиками низки педагогів (Т. Баришевої [8], А. Зосимовського [9] тощо). Рівень розвитку естетичного сприйняття (милування) визначається здібностями дитини до: прояву емоційної реакції на об'єкт природи (міміка, жести, рухи, характер поведінки: виражений інтерес, активність, байдужість, відмова від відповіді); естетичної думки про об'єкт, його аргументації; естетичної оцінки об'єкта, її аргументації. Якість сенсорно-вербальної реакції на природу та твори мистецтва реалізується у чіткості розподілення естетичних властивостей об'єктів мистецтва та природи; точність (адекватність) словесної оцінки; здатність синтезувати власні враження; влучність у визначенні емоційно-образного складника сприйнятого дітьми естетичного об'єкта. Емоційність реагування на художні образи природи в музиці, пейзажах, натюрмортах; усвідомленість власних почуттів, що виникли у результаті сприймання дітьми творів мистецтва про природу; уміння визначити естетичні якості природи та виразні засоби мистецтва, що зумовлюють різноманітні почуття. Оригінальність, винахідливість художнього відтворення світу, притаманні прагнення висловити власні почуття у розмаїтті видів творчої діяльності; активність, самостійність, ініціативність у власній творчій діяльності; широта творчої інтерпретації естетичних вражень.

Для кількісного аналізу результатів тестування визначено три рівні естетичної вихованості: високий, середній, низький. Високому рівню естетичної вихованості дитини відповідає повне і правильне виконання поставлених завдань; середньому – частково неповні, частково неправильні відповіді; низькому – переважно неправильні відповіді або відмова від відповіді. Виявилось, що близько половини обстежених дошкільників мають середній рівень вихованості за даними критеріями, трохи менше – низький, і лише 20 % мають високий рівень естетичної вихованості.

Починаючи формувальний етап дослідження, ми виходили з того, що використання засобів природи у навчально-виховному процесі сприяє розвитку емоційних, когнітивних і психомоторних навичок дитини. Особливу цінність має індивідуальний розвиток самостійності й активності, обдарованості й нахилів дитини. З ним нерозривно пов'язаний розвиток мовленнєвих навичок, соціальної поведінки і розуміння правил співжиття. Культурне та естетичне виховання інтегровані природно. Життя і навчання у живому зв'язку із природою сприяє дбайливого ставленню до неї й розумінню процесів у живому. Підбираючи тематику занять з ознайомлення з природою, екскурсій, прогулянок, праці на ділянці, свят і розваг природознавчого та естетичного змісту для старших дошкільників, ми виходили з того, що дані форми й методи повинні становити систему, покликану спонукати дітей до розвитку естетичних почуттів, естетичного сприйняття природних об'єктів, виховання естетичної культури, формування естетичного смаку, а естетично-виховний зміст заходів може бути збагачений палітрою тематики, близької і зрозумілої дітям старшого дошкільного віку.

З прекрасним у природі діти ознайомлювалися на заняттях, у грі, праці, повсякденному житті. Обмеження процесу екологічного виховання лише заняттями значно уповільнило б або й унеможливило формування естетичного ставлення до природи, тим більше, що дитина сама посилено вносить у свою діяльність елементи прекрасного, тобто естетичне ставлення формується в різних видах діяльності. Педагогічні умови процесу формування естетичного ставлення дітей до природи передбачають співпрацю з батьками вихованців та комплексний підхід, що полягає у застосуванні в освітньо-виховному процесі таких заходів: проведення спостережень та милування природою під час екскурсій і прогулянок у природу; використання образотворчого мистецтва – розгляд репродукцій шедеврів пейзажу та натюрморту з подальшим обговоренням; читання художньої та фольклорної літератури (художньої прози, поезії, казок) на тему природи з розглядом ілюстрацій (картинок, фотографій, фільмів, наочних посібників), проведенням бесід з елементами художнього опису та обговоренням творів; використання музичного мистецтва – слухання класичної музики за тематикою природи, використання музичного супроводу за тематикою занять з образотворчого мистецтва; проведення дослідницької діяльності та догляду за рослинами та тваринами під час праці на ділянці, у куточку природи; збирання природних матеріалів (колекції, гербарії, покидьковий природний матеріал) та використання на заняттях з художньої праці; використання інтеграції та ігрових методів у процесі проведення занять, прогулянок, екскурсій та інших заходів природознавчо-естетичного спрямування.

Величезне значення під час організації дитячої діяльності в умовах природи надавалося вільній грі, яка є головним розвивальним засобом виховання природодоцільної поведінки. Гра є діяльністю, через яку дитина вчиться крок за кроком розуміти навколишній світ, що проявляється особливо у вільній грі на вулиці, завдяки якій дитина тренується контролювати свої бажання. Вона може підсилювати чи по-іншому виражати їх, проявляти ініціативу, креативність, фантазію і разом з тим розвиватися як особистість. У такий спосіб відбувається розвиток самої дитини та її ставлення до навколишнього середовища. Діти успішніше засвоюють різноманітні знання та оволодівають навичками, якщо вихователь

створює ігрові ситуації, якщо виховний та пізнавальний матеріал представлений у захопливій формі, якщо між дітьми виникають ігрові змагання. Найважливіше значення гри полягає в тому, що вона є такою формою організації життя дітей, при якій складаються певні взаємовідносини між ними, формуються почуття – дружні, естетичні. Прості, на перший погляд, ігри в природі наповнюють душі дітей радістю, щастям і водночас розвивають спостережливість, увагу, фантазію, загострюють сам процес сприймання.

Під час екскурсій діти згадували вірші й пісні про квіти, дерева, загадки про пори року і прикмети, прислів'я та приказки. Основною метою екскурсій у природу було привчити дошкільників відчувати красу і ніжність луків, запашних трав, викликати радість і задоволення від перебування серед природи, сформуванню естетичне ставлення до неї. Зустрічі з природою в різних формах, а також прогулянки та екскурсії за межі закладу дошкільної освіти розширюють та збагачують досвід дітей, при цьому вони беруть участь у реальному житті, отримують можливість здобуття знань та життєвої практичної компетентності. Діти дізналися про такі природні явища, як дощ, листопад, набрякання бруньок, утворення бурульки; ознайомилися з близьким та далеким оточенням (музеї, міський парк, дитячий парк «Казка», театр, ботанічний сад) і при цьому милувалися природою, відчували її всіма органами чуття. Заявленої мети екологічного виховання дітей ми досягали, спостерігаючи з ними за рослинами, тваринами та змінами пір року; працюючи на овочевій ділянці чи клумбі; збираючи природний матеріал; знайомлячись із такими природними феноменами, як вода, земля, вогонь та повітря; спостерігаючи за хмарами, сонцем, місяцем та погодою; здійснюючи численні екскурсії пішки чи автобусом. Здатність дітей розпізнавати красу природи, сприймати форми, розрізняти кольори, надавати форми предметам є основою для їхньої творчої роботи: складання віршів, співання пісень, танців, малювання, театралізованої діяльності. Під керівництвом педагога під час інтегрованих занять з ознайомлення з природою діти спостерігали за незвичайними для них явищами (спостереження за забарвленням листя в різні пори року, зеленими насадженнями у парку, на вулиці, в ботанічному саду у різні години доби, цвітінням садів та опаданням листя тощо). Уже через кілька занять вихованці шукали куточки краси і організували хвилини краси, які залишали в їхніх серцях незабутні естетичні враження, розвивали свою емоційну пам'ять, сприймання прекрасного, вміння бачити естетичну красу природи та переживати її. Це сформувало високий рівень естетичної культури, естетичних відчуттів і естетичних сприймань у дітей, що лягло в основу їхньої екологічної культури.

Мистецтво є культурно-творчим середовищем, у якому знаходиться людина і визнано одним із впливових факторів розвитку особистості дитини: залежно від змісту і характеру духовно-практичних зав'язків, що утворюються між дитиною і світом мистецтва, відбувається розвиток її естетичного досвіду. При ознайомленні дітей з природою ми використовували твори мистецтва природничої тематики: класичну музику та картини. Пейзажі й натюрморти закріплюють уявлення дітей про об'єкти природи, отримані при безпосередньому спогляданні, крім цього, надають дітям можливість детально розглянути явища природи, тривало зосередити на них увагу, що часто буває неможливо зробити під час спостереження через їх динамічність і мінливість. Оскільки багато явищ природи недоступні для безпосередніх спостережень в умовах закладу дошкільної освіти, наприклад, з явищами морської стихії («Дев'ятий вал» І. Айвазовського, «Південна ніч» А. Куїнджі), дикими звірами («Ранок у сосновому лісі» І. Шишкіна) або з тваринами південних і північних країн, дітей Сумщини у дошкільному закладі можна познайомити за картинами. На заняттях з образотворчої діяльності ми використовували інтеграцію екологічного виховання та формування образотворчих навичок та вмінь. У той же час дидактичні картини, спеціально створені як наочні навчальні посібники, також показують красу природних явищ. Наприклад, ми використовували картини серій «Чотири пори року», «Домашні тварини», «Дикі звірі», «Трав'янисті рослини» тощо.

До заняття добирали серію картин, організували розгляд і аналіз кожної картини, після чого проводили порівняння серії картин за виділеною істотною ознакою, направляючи увагу на виділення загального й істотного в явищі. Наприклад, на заняттях в осінній період з метою формування поняття «осінь» ми відібрали 3 картини із зображенням явищ природи у різні періоди цього сезону. Розглянувши з дітьми кожну картину, вихователь звертала увагу на послідовну зміну погоди: «Розкажіть, як мінялася погода від початку до кінця осені»; потім підводила дітей до розуміння залежності змін у житті рослин від зміни погодних умов: «Що відбувалося з рослинами від початку осені до її кінця? Чому сталися ці зміни?»; пропонувала порівняти стан рослин, зображених на картинах. У процесі екологічного виховання дошкільників засобами природи та творів живопису під час ознайомлення з сезонними явищами ми використовували такі шедеври, як: «Золота осінь», «Бузок», «Жито» І. Левітана; «Граки прилетіли» О. Саврасова; «Зелений шум» А. Рилова; «Березовий гай», «Ніч на Дніпрі» А. Куїнджі; «Зима», «Ранок у сосновому лісі» І. Шишкіна; «Маки» П. Кончаловського; «Засніжений ліс» Л. Бродської; серія картин про домашніх тварин А. Пластова тощо. Окрім пейзажних картин, дітям пропонувалися також натюрморти.

Використовуючи картини, ми ставили за мету формування у дітей естетичного ставлення до природи, уміння бачити її красу, сприймати образно-художній зміст твору живопису, бачити яскраві засоби виразності, використані художником. Інколи корисно розглянути натюрморт, пейзаж перед спостереженням у природі – це створює установку на естетичне її сприйняття. До сприйняття натюрморту і пейзажної картини підводили дітей поступово, створюючи можливість для накопичення у них емоційних переживань, пов'язаних з безпосереднім сприйняттям природи. Розглядаючи картини, вихователь вчила дітей виділяти колір і відтінки кольору спостережуваних об'єктів природи, предметів, їх форму, розташування у просторі. Розглядаючи художню картину з дітьми, вихователь ставить питання, допомагаючи осмислити образ, відчувати настрій, переданий художником: «Що хотів розповісти художник цією картиною? Що красивого в природі відмітив художник? Як художникові удалося показати сумний осінній ліс?». Навчаючи дітей виділяти головне у картині, вихователь пропонує придумати назву до неї.

Розгляд художньої картини на занятті супроводжувався слуханням класичної музики або поетичних творів, що допомагало дітям краще відчувати її настрій. Використання музичного супроводу підсилювало враження від спостереження за природою або розгляду картини: наприклад, на весняній прогулянці діти шукали проліски, спостерігали за граками, після чого на занятті, аналізуючи побачене на прогулянці, розглядали картину О. Саврасова «Граки прилетіли», слухали розповідь вихователя про весну з використанням віршів «Весняний шум» Ф. Тютчева тощо, слухали музику П. Чайковського «Пролісок» з циклу «Пори року» та «Весна» з однойменного циклу А. Вівальді.

Протягом формувального етапу дослідження проводилися музично-театралізовані свята та розваги за тематикою природи: на кожен сезон – одне свято й одна музична розвага. У процесі проведення свят та розваг за сюжетами відповідно до певної пори року використовувалися інсценізації, театралізації, художнє слово (діалоги і монологи від особи персонажів літературних та фольклорних творів), образотворча діяльність під час оформлення приміщення, де проводилося свято (діти створювали мальовані або аплікативні декорації, костюми персонажів), музична діяльність (виконання знайомих пісень від особи персонажів, танців під класичну музику на тему природи).

Під час праці на ділянці дітей залучали також до дослідницької роботи, об'єктом якої були явища неживої та представники живої природи: саджання рослин, догляд та спостереження за ними; фенологічні спостереження (погода, небо, хмари, зміна пори року); догляд за тваринами у живому куточку та на волі. Під час прогулянки дошкільники збирали об'єкти для колекцій, гербаріїв, а потім створювали на заняттях з художньої праці макети городу, куточка лісу, луки тощо. Через працю на ділянці, спостереження та милування природою ми формували естетичні почуття, естетичне сприйняття, естетичні смаки, естетичну та екологічну свідомість та поведінку, тобто в даному випадку природа використовувалася як засіб різнобічного виховання дітей.

З метою залучення батьків до процесу виховання з ними проводили систематичну роботу, а саме: лекторій, індивідуальні та групові консультації з питань поєднання екологічного та естетичного виховання; здійснювали екологічну та естетичну просвіту батьків; залучали до проведення заходів природознавчо-естетичного напрямку (прогулянки, екскурсії, свята, розваги, виготовлення декорацій та костюмів) тощо.

Контрольне тестування на виявлення рівнів естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку проводилося за тими ж методиками, і результати оцінювалися за тими ж критеріями, що й на констатувальному етапі дослідження. Матеріали контрольного тестування та їх кількісний і якісний аналіз свідчать про те, що в експериментальній групі показники високого рівня естетичної вихованості дітей порівняно з показниками на початку дослідження підвищилися вдвічі і перевищують показники дітей контрольних груп наприкінці експерименту також у два рази; показники низького рівня естетичної вихованості у дітей в експериментальній групі зменшилися порівняно з результатами на початку експерименту у 5 разів та менші за аналогічні результати дітей інших груп у 3 рази. Таким чином, кількісний аналіз результатів контрольного тестування демонструє значні позитивні зміни в естетичній вихованості дітей експериментальної групи. Якісний аналіз результатів проведеного дослідження показує, що майже всі діти експериментальної групи завдяки ефективному використанню в процесі екологічного виховання мистецьких творів мають розвинене символічне мислення; рухливий емоційний контроль; сформовані відповідно до віку вищі довірливі психічні функції, естетичний смак та естетичне сприйняття – тобто показники естетичної вихованості. Діти експериментальної групи емоційно реагують на красу природу, впізнають і люблять музичні твори про природу, охоче малюють пейзажі та натюрморти, надихаючись прикладом репродукцій шедеврів означених жанрів. Через емоційні почуття, захоплення вихованці експериментальної групи вже розуміють, що краса природи – необхідна умова для створення загальнолюдської культури, і в процесі творчості слід використовувати надбані ними під час ознайомлення з природою естетичні враження та почуття.

Висновки. Побудований на основі інтеграції цілей екологічного та естетичного виховання освітньо-виховний процес у експериментальній групі закладу дошкільної освіти дозволив розв'язати низку завдань: формування засобами природи естетичного сприйняття, естетичного смаку, естетичної свідомості, естетичної поведінки та виховання у дітей естетичних почуттів через застосування перелічених заходів; прилучення до світових і національних духовних цінностей, утілених у творах мистецтва за тематикою природи; накопичення досвіду спілкування з природою в процесі природознавчої діяльності; пізнання просторових, часових і причиново-наслідкових зв'язків у природі; формування уявлень про цілісність світу через емоційно-ціннісне орієнтування особистості, у тому числі шляхом інтеграції музики, малювання та ознайомлення з природою; можливість застосування засвоєних знань і сформованих умінь в умовах культурно-освітнього середовища; реалізація творчого потенціалу, активізація внутрішніх інтересів і духовно-естетичних потреб особистості дитини старшого дошкільного віку. Як найвищий результат, у вихованців сформувалося естетичне ставлення до природного довкілля в цілому та зокрема до кожного розглянутого об'єкта.

Список використаних джерел та літератури

1. Захлебный А. Н. Концепция общего экологического образования в повестке дня XXI века : доклад на заседании Президиума РАО 29 сентября 2010 г. [Електронний ресурс] / А. Н. Захлебный. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/v/kontseptsiya-obschego-ekologicheskogo-obrazovaniya-v-rovestke-dnya-xxi-veka>. – Дата звернення: 11.05.2018.
2. Лабковська Г. Естетична культура і естетичне виховання / Г. Лабковська. – Тернопіль : Джура, 2013. – 304 с.
3. Неменський Б. Мудрість краси: щодо проблеми естетичного виховання / Б. Неменський. – К. : Освіта, 2006. – С. 91–99.
4. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. проф. А. Й. Капської. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
5. Глухова Н. Є. Емоційне спілкування дитини з природою як умова творчого осягнення світу / Н. Є. Глухова // Дошкільне виховання. – 2011. – № 10. – С. 8–10.
6. Галуза С. Як навчити дітей милуватися природою / С. Галуза // Розкажіть онуку. – 2005. – Жовтень (22/23). – С. 32–35.
7. Ушинський К. Д. Вибрані твори : [у 6-ти томах. – Т. 2.] / К. Д. Ушинський. – К. : Освіта, 1991. – С. 286–287.
8. Барышева Т. А. Креативность: диагностика и развитие : монография / Татьяна Александровна Барышева. – СПб. : РГПУ, 2002. – 205 с.
9. Зосимовський А. В. Критерії естетичної вихованості у дитини дошкільного віку / А. В. Зосимовський. – Харків : Університет, 2010. – С. 12–16.

Елена Ильинична Гаврило,

кандидат биологических наук, доцент
кафедры дошкольного и начального образования
Сумского педагогического института
имени А. С. Макаренко,
e-mail: leih972@gmail.com

ВОСПИТАНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ОТНОШЕНИЯ К ПРИРОДЕ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ДОШКОЛЬНИКОВ

В статье рассматривается проблема отбора форм и методов, способствующих формированию эстетического отношения к природе у детей дошкольного возраста. Экологическая культура личности включает несколько структурных элементов, среди которых центральным является ценностный компонент; для дошкольника, воспринимающего мир более эмоционально, позитивное отношение к определённым объектам начинается с осознания их красоты. Значит, задания экологического и эстетического воспитания совпадают. Именно поэтому в ходе исследования мы использовали средства искусства с целью формирования эстетического отношения к природной среде у детей. Наиболее эффективными методами этого процесса оказались: любование природой, наблюдения, слушание музыкальных и литературных произведений, рассматривание репродукций картин, работа по уходу за растениями на территории дошкольного учреждения.

Ключевые слова: дошкольники, экологическая культура, экологическое воспитание, эстетическое воспитание.

Olena Havrylo,
candidate of Biological Sciences, associate professor,
pre-school and primary education chair,
A.S. Makarenko Sumy State Pedagogical University
e-mail: leih972@gmail.com

UPBRINGING OF THE AESTHETIC ATTITUDE TO NATURE AS A COMPONENT OF THE PRESCHOOLERS' ECOLOGICAL CULTURE

Introduction. *The problem of the environmental education is very relevant nowadays. We know that love of nature begins with an understanding of its beauty. Therefore, there is a need of forming the aesthetic attitude to nature of the preschoolers.*

Purpose. *The purpose of the paper is to analyze the state of work on the forming the aesthetic attitude towards nature in preschool institutions; selection of the forms and methods of environmental preschoolers' education by means of art and checking their effectiveness.*

Methods. *We used statistical method and pedagogical experiment.*

Results. *The research revealed that in preschool establishments the means of nature are not used in children's aesthetic attitude towards them forming. We combined processes of ecological and aesthetic upbringing of preschoolers and chose the most effective forms and methods. During the experiment the attention of children was attracted to the beauty of nature at classes, during the game, in everyday life. The excursion was especially important for the class. Artistic and musical works accompanied the lives of children in the kindergarten; theatricals and entertainments were often performed. Children's parents were consulted, conversations were held, they were involved in the organization of entertainments.*

Originality. *Our research has proved the necessity of the linkage between the environmental and aesthetic education of preschoolers. The examples of forms and methods of working with preschoolers that provide the fulfillment of the tasks are given.*

Conclusion. *The most effective methods and forms of preschoolers' aesthetic attitude towards nature forming have appeared: watching and admiring the nature, listening to musical and literary works, watching the paintings, working with plants. As a result of their using the axiological component of children's ecological culture has increased significantly.*

Key words. *Preschoolers, ecological culture, environmental education, aesthetic education.*

References

1. Zaxleбный A. N. Концепсы`ya obshhego эkology`cheskogo obrazovany`ya v povestke dnya XXI veka : doklad na zasedany`y` Prezy`dy`uma RAO 29 sentyabrya 2010 g. [Elektronny`j resurs] / A. N. Zaxleбный. – Rezhym` dostupu: <https://cyberleninka.ru/article/v/kontseptsiya-obshego-ekologicheskogo-obrazovaniya-v-povestke-dnya-xxi-veka>. – Data zvernennya: 11.05.2018.
2. Labkovs`ka G. Estety`chna kul`tura i estety`chne vy`xovannya / G. Labkovs`ka. – Ternopil` : Dzhura, 2013. – 304 s.
3. Nemens`ky`j B. Mudrist` krasyl` : shhodo problemy` estety`chnogo vy`xovannya / B. Nemens`ky`j. – K. : Osvita, 2006. – S. 91–99.
4. Social`na pedagogika : pidruchny`k / za red. prof. A. J. Kaps`koyi. – K. : Centr uchbovoyi literatury`, 2009. – 392 s.
5. Gluxova N. Ye. Emocijne spilkuvannya dy`ty`ny` z pry`rodoyu yak umova tvorchoho osyagnennya svitu / N. Ye. Gluxova // Doshkil`ne vy`xovannya. – 2011. – № 10. – S. 8–10.
6. Galuza S. Yak navchy`ty` ditej my`luvaty`sya pry`rodoyu / S. Galuza // Rozkazhit` onuku. – 2005. – Zhovten` (22/23). – S. 32–35.
7. Ushy`ns`ky`j K. D. Vy`brani tvory` : [u 6-ty` tomax. – T. 2.] / K. D. Ushy`ns`ky`j. – K. : Osvita, 1991. – S. 286–287.
8. Barysheva T. A. Kreaty`vnost` : dy`agnosty`ka y` razvy`ty`e : monografy`ya / Tat`yana Aleksandrovna Barysheva. – SPb. : RGPU, 2002. – 205 s.
9. Zosy`movs`ky`j A. V. Kry`teriyi estety`chnoyi vy`xovanosti u dy`ty`ny` doshkil`nogo viku / A. V. Zosy`movs`ky`j. – Xarkiv : Universy`tet, 2010. – S. 12–16.

Отримано редакцією 31.05.2018 р.